

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: Mr. N. B. ten Bokkel Huinink, secr. der vereniging, Lessinglaan 9,

Utrecht. Gironummer penningmeester: 575520 ten name van „Oud-Utrecht”

TWEE EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 4 / APRIL 1959

LEDENVERGADERING VAN OUD-UTRECHT

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht roept de leden op tot bijwoning van de jaarlijkse algemene ledenvergadering op vrijdag 24 april 's avonds half acht in het Kunsthistorisch Instituut, Drift 25 te Utrecht.

Agenda:

1. opening.
2. notulen van de algemene ledenvergadering van 21 februari 1958.
3. jaarverslag van de secretaris over 1958.
4. rekening en verantwoording van de penningmeester over 1958 met verslag van de kascommissie.
5. verkiezing van bestuursleden wegens periodiek aftreden van de heren mr. N. B. ten Bokkel Huinink, A. H. Doude van Troostwijk en H. de Jong. Met uitzondering van mr. N. B. ten Bokkel Huinink stellen deze heren zich herkiesbaar. In de plaats van de heer Ten Bokkel Huinink stelt het bestuur voor ir. C. L. Temminck Groll te Driebergen.
Namen van eventuele tegencandidaten kunnen voor 20 april schriftelijk worden opgegeven aan de voorzitter.
6. verkiezing lid kascommissie; aftredend is de heer A. H. Linschoten.
7. bespreking plannen komend seizoen en mededelingen van het bestuur.
8. rondvraag.
9. sluiting.

Na afloop van deze vergadering — om ongeveer half negen — volgt een lezing door dr. W. van der Elst te Utrecht over „Oude utrechtse klokken voorheen en voortaan”.

Genodigden zijn hierbij welkom.

Namens het bestuur,

Ir. J. D. M. BARDET, voorzitter

Mr. N. B. TEN BOKKEL HUININK, secretaris

BULLA SUPER UNIVERSAS

12 mei 1559 ¹⁾

De betekenis van de oprichtingsbul der nieuwe bisdommen *Super Universas* van 12 mei 1559 mag zeker niet worden onderschat. Dit wordt duidelijk, wanneer men zich een ogenblik inleeft in de geschiedenis van de zestiende eeuw, het tijdvak, dat voor ons vaderland om vele redenen uiterst gewichtig mag worden genoemd. Niet alleen omdat wij in die eeuw de strijd aanboden met de Spanjaarden, niet alleen omdat in die eeuw het protestantisme zich ook in ons land kon ontwikkelen, maar vooral omdat toen op ons land het stempel werd gedrukt, waaraan ieder het vandaag de dag nog zal herkennen. Er kan in dit bestek niet aan worden gedacht uitvoerig op de gebeurtenissen, welke tot de tachtigjarige oorlog en tot de nieuwe kerkelijke indeling der Nederlanden aanleiding hebben gegeven, in te gaan.

Men ontkomt echter niet aan de indruk, dat het verzet tegen de Spaanse overheersing in 1568 niet alleen reeds lang aan de gang was, maar tevens in verband moet worden gebracht met de kerkelijke toestanden. Tegenover de oude rooms-katholieke kerk, die alle zeilen bij moest zetten om zich aan te passen aan de zich zo snel en zo hevig wijzigende omstandigheden, stond een jonge reformatische beweging, bruisend van leven en activiteit. De reformatie van Maarten Luther (1517) werd te laat beantwoord.

Voor deze vertraging kunnen allerlei omstandigheden worden genoemd, die daartoe evenzovele oorzaken zijn geweest, desondanks blijft het waar, dat de vertraging in die tijd en onder zulke bijzondere omstandigheden zeer betreutenswaardig is. Pas jaren nadat Luther zijn stellingen aan de Slotkapel te Wittenberg aansloeg kan men spreken van een zich langzaam ontwikkelende contra-reformatie.

Zeker, er moet hier worden vermeld, dat reeds in de twaalfde eeuw de graven van Vlaanderen en de hertogen van Brabant plannen hebben voorgesteld om tot een betere kerkelijke indeling der Lage Landen te geraken. En ook, dat er daarna nog vele anderen getracht hebben een indeling der nederlandse diocesen te verwezenlijken, welke aangepast zou zijn aan de bourgondische politiek, die de eenheidsstaat beoogde. ²⁾ Bovendien is het bekend, dat er nog tijdens de regering van Karel V — in 1551-1552 — een geheel uitgewerkt plan voor een nieuwe indeling gereed gekomen was, waarop bij de besprekingen te Rome zou worden voortgewerkt. ³⁾ Maar dan klemde de vraag nog te sterker, waarom men na eeuwen niet tot enig resultaat van beteke-

¹⁾ Dat schrijver niet naar volledigheid heeft kunnen streven werd veroorzaakt door een zó grote lawine van literatuur, dat hij besloot zich tot de hoofdzaken te beperken.

²⁾ L. J. Rogier, *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw*. Amsterdam. 1947. Deel I blz. 201 e.v.

³⁾ Zie hierover: M. Dierickx, *Het begin der Katholieke Reformatie in: Algemeene Geschiedenis der Nederlanden*, deel IV, blz. 350 e.v.

nis kon komen. Het was toch werkelijk hoog tijd, dat aan het ver-
steende bestuur der kerk een einde kwam. Met name door het optre-
den van Maarten Luther en de opkomst van het protestantisme was
men zich in de roomse kerk bewust geworden, dat er iets positiefs
moest gebeuren, wilde de kerk nog niet meer terrein verliezen.

Maar in 1559 was het zover. Men kan zonder bezwaar vaststellen,
dat de veranderingen, die toen op handen waren binnen het geheel
van de kerk in onze landen, de kerkelijke geschiedenis van ons vader-
land in twee grote tijdvakken verdelen.⁴⁾ De zeventien Vereenigde
Nederlanden bestonden vóór 1559 uit vijf bisdommen: *Utrecht* in het
noorden en *Doornik, Kamerijk, Atrecht* en tot 1553 *Terwaan* in het
zuiden. Na 1559, of liever na 1561, toen men met de practische uit-
voering van de plannen kon beginnen, zouden de Nederlanden uiteen-
vallen in de nederlandse kerkprovincie *Utrecht*, bestaande uit het
aartsbisdom Utrecht en de bisdommen Haarlem, Leeuwarden, Gro-
ningen, Deventer en Middelburg; vervolgens de nederlandse kerk-
provincie *Mechelen*, waarin het *aartsbisdom Mechelen* en de bis-
dommen 's-Hertogenbosch, Roermond, Gent, Brugge, Antwerpen en
Yperen en tenslotte de waalse provincie *Kamerijk*, met het *aarts-
bisdom Kamerijk* en de bisdommen Atrecht, Doornik, Namen en St.
Omaars,⁵⁾ zoals op het hierbij afgedrukte schetsje is aangegeven.

Aanleiding.

Zo op het eerste gezicht lijkt de nieuwe indeling van de Neder-
landen oninteressant. Het zal echter wel degelijk blijken dat de pause-
lijke opdracht tot betere bearbeiding van de bisdommen niet zonder
resultaat gebleven is. Er stond dan ook heel wat op het spel. Niet dat
het zonder deze instructies nooit tot een contra-reformatie of katho-
liek herstel gekomen zou zijn, maar toch moest de gehele kerk naar
het oordeel van sommigen hervormd worden in Hoofd en leden, van
hoog tot laag dus. Inwendig moest er wat gaan veranderen, waardoor
de kerk naar buiten met des te meer kracht zou kunnen optreden.

Eén van de redenen, waarom dit niet kon, was *de uitgestrektheid
van de bisdommen*. De hoofdoorzaak van de machteloosheid der
rooms katholieke kerk was echter „de verwording der hiërarchie tot
een louter ambtelijk en vooral op het financiële gericht apparaat”⁶⁾
Dat dit schadelijk was in verband met de strijd tegen *het opkomende
protestantisme* spreekt vanzelf. Want dat protestantisme — en vooral
het calvinisme — nam hand over hand toe, en hoewel het tot sterke
minderheden in de grote steden beperkt bleef, toch moest er met de
opkomende bewegingen terdege rekening worden gehouden. Wij
stellen de zaak zo zuiver mogelijk, als wij zeggen, dat door het vast-
beraden optreden van calvinisme en lutheranisme in de vijftiger jaren

⁴⁾ M. Dierickx s.j., De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden
onder Filips II 1559—1570, Antwerpen/Utrecht, 1950. blz. 11 e.v.

⁵⁾ Abr. Erens o.praem., Tongerlo en 's Hertogenbosch, De dotatie der nieuwe
bisdommen in Brabant 1559—1596. Tongerlo, 1925. Zie vooral de eerste
vijftig bladzijden.

⁶⁾ Rogier t.a.p. 207.

van de zestiende eeuw „het eeuwenoude katholieke geloof van deze gewesten” nieuw leven ingeblazen is.⁷⁾

Men moet dit inblazen van nieuw leven dan zo opvatten, dat de inwendig versteende kerk van die dagen mede door het protestantisme zelf krachtiger weerstand zou kunnen gaan bieden „aan de van alle kanten voortwoekerende ketterij”.⁸⁾ De kerk werd op vastberaden wijze herinnerd aan zijn verantwoordelijkheid, welke maar al te zeer verzaakt was. En alleen door een naar binnen gerichte hervorming zou de bedreiging van het protestantisme misschien nog kunnen worden gekeerd. Daarom is het zo goed te begrijpen, dat de pauselijke bul van 12 mei 1559 zich vooral met de indeling der bisdommen heeft bezig gehouden, want door de uitgestrektheid van deze was een redelijk bestuur vrijwel onmogelijk, ook al zou men zich nóg zoveel

⁷⁾ Dierickx t.a.p. 11.

⁸⁾ Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, deel 57 blz. 225 e.v.

moeite gegeven hebben. Karel V had dit ook reeds gezien. Hij wilde door de oprichting van enige nieuwe bisdommen in de Nederlanden „het katholijk Geloof en de zaligheid der zielen door dit middel beveiligen: des te meer om dat vier of vijf bisdommen niet genoegzaam scheenen om zoo een gewigtig inzicht in alle die groote en wijd verspreide provincien uyt te voeren”.⁹⁾ En na zijn troonsafstand heeft hij het Filips II op het hart gebonden toch vooral aan deze zaak niet achteloos voorbij te gaan.

Filips heeft de belofte, die hij aan zijn vader gedaan had, gestand gedaan. Alleen moet van beiden gezegd worden, dat hun motieven niet zuiver zijn geweest. Natuurlijk nemen wij direct aan, dat zij ook de kerk hebben willen dienen, maar het kwam hun toch wel heel goed in hun „Kreitz”-politieke kraam te pas, dat de nederlandse diocesen aan *de controle van buitenlandse geestelijken* werden onttrokken. Zo zou er immers een einde komen aan het hen steeds prikkelende feit, dat men van buitenaf het wel en wee in de nederlandse katholieke kerk kon regelen.¹⁰⁾

De bisschoppen van Luik, Reims en Keulen, van wie de laatste een gedeelte van het utrechtse bisdom onder zijn juridictie had, waren invloedrijke, ja machtige figuren, die zelfs door Karel V en Filips II met de nodige eerbied en voorzichtigheid werden behandeld.¹¹⁾ Dit politieke voordeel, want meer was het voor hen niet, betekende echter voor de kerk zelf ook een niet onaanzienlijke vooruitgang, omdat zo tevens de „*taalaangelegenheid*” werd opgelost. Het bezwaar, dat de vlaamse gewesten geen voeling hadden met de kamerijkse en duitse bisschoppelijke overheid, door het taalverschil, wat uiteraard niet bevorderlijk was voor een goede geestelijke leiding in die gebieden, zou hiermee verdwenen zijn.¹²⁾

Overleg te Rome.

Eigenlijk weet niemand nog de reden, waarom juist Franciscus Sonnius, kanunnik van de utrechtse Dom, door Filips werd aangezocht om de gereed gemaakte plannen onder de aandacht van de paus te brengen. Zeker, hij was niet de eerste de beste geleerde¹³⁾, maar toch vraagt men zich af hoe de juiste toedracht geweest is. Dit vooral, omdat de onderhandelingen en wat daaraan vooraf ging strikt geheim gebleven zijn¹⁴⁾. Zo zelfs, dat men vandaag de dag niet eens met

⁹⁾ H.V.R. Historie ofte Beschryving van 't Utrechtsche Bisdom, Leiden, 1719, deel 1, pag. 11 e.v.

¹⁰⁾ Rogier t.a.p. 211, 212.

¹¹⁾ O.a. Dierickx t.a.p. 82 e.v.

¹²⁾ Erens t.a.p. 6.

¹³⁾ Zijn eigenlijke naam was Franciscus van de Velde. Hij was in 1507 te Son bij Eindhoven geboren. In 1543 was hij reeds rector der leuvense universiteit. Twee jaar later maakt hij deel uit van de Nederlandse vertegenwoordiging op het concilie van Trente. In 1548 werd hij kanunnik van de Dom. Er werd in 1554 te Utrecht een catechismus van hem uitgegeven. Hij was de eerste bisschop van Den Bosch en later bisschop te Antwerpen.

¹⁴⁾ Dierickx t.a.p. 46.

zekerheid kan vaststellen wie in de voorbereidingscommissie hebben gezeten en er ook nog twijfel bestaat over het aandeel, dat Granvelle, toen bisschop van Atrecht, in het geheel der besprekingen moet hebben gehad. Dàt hij van de hervormingsplannen op de hoogte geweest is en ook geweten heeft, dat er onderhandelingen in Rome gevoerd werden, is zeker, al getuigt hijzelf van alles onkundig geweest te zijn.¹⁵⁾ Hoe dit alles echter zij, kan hier zonder enig bezwaar in het midden worden gelaten. Wellicht geven de reeds aangekondigde bronnen-publicaties van Dierickx op al deze, en nog vele andere vragen het antwoord.

Franciscus Sonnius vertrok naar Rome op 25 maart 1558. Zijn tas volgepakt met officiële documenten. Naast een reeks geloofs- en aanbevelingsbrieven, welke hem de toegang tot het vaticaan moesten verschaffen, was er — en dit was wel het belangrijkste stuk — een door Filips persoonlijk ondertekende instructie over de kerkelijke reorganisatie der Nederlanden. Ook was Sonnius rijkelijk voorzien van landkaarten, waarop de bedoelingen van Filips nader werden toegelicht¹⁶⁾

De tocht ging te paard via Duitsland naar Italië, waar Sonnius op 13 mei aankwam. Onmiddellijk maakte hij gebruik van de hem verleende introducties. Daardoor was hij in de gelegenheid de omgeving van paus Paulus IV in te lichten over zijn zending. Weldra had hij het noodzakelijke contact gelegd en kardinaal Carlo Caraffa zorgde ervoor, dat Sonnius reeds op 31 mei door zijne heiligheid werd ontvangen. Sonnius heeft tijdens het eerste onderhoud een hartstochtelijk beroep op de paus gedaan om het plan van Filips toch vooral spoedig te aanvaarden. En het scheen alsof de paus daartoe alleszins bereid was, getuige zijn woorden aan Sonnius: „Heb moed, mijn zoon, deze zaak zullen we spoedig afhandelen tot voldoening van uw koning en tot uw eigen lof”.¹⁷⁾

Het zou echter heel anders lopen. Sonnius en ook Filips hadden gedacht, dat de plannen tot inrichting van de nieuwe bisdommen dadelijk te Rome zouden worden ingewilligd. En eigenlijk was de spoed, die zij wensten, voor hen uiterst gewichtig, want zij wilden, dat men in de Nederlanden pas van de missie van Sonnius zou horen, wanneer in Rome de beslissing over de kerkelijke indeling reeds gevallen was. Er zou dan geen tijd zijn voor het groeien van enig verzet van betekenis. Want zo wijs waren zij ook wel, dat zij van alle kanten tegenstand verwachtten. Niet alleen in de Nederlanden zelf, maar ook van de zijde der buitenlandse bisschoppen, die zich van hun rechten in gedeelten van de nederlandse en waalse kerkprovincies beroofd zagen.

Zeker was de slechte gezondheidstoestand van de paus er de oorzaak van, dat weldra de besprekingen ongeregeld en met steeds langere tussenpozen plaats vonden, maar toch waren er ook andere redenen. Zo bleek de reeds genoemde kardinaal Caraffa, van wie Sonnius

¹⁵⁾ Erens t.a.p. 8.

¹⁶⁾ Dierickx t.a.p. 49 e.v.

¹⁷⁾ Erens t.a.p. 12 e.v.

zeker medewerking had verwacht, reeds dadelijk een belemmering te zijn voor de spoedige afloop der onderhandelingen.

De op 1 juni 1558 door de paus benoemde commissie van kardinalen — welke gedurende de maand augustus met Sonnius vergaderde — bracht reeds in september verslag uit. Het is opvallend, dat Carlo Caraffa het bewuste verslag einde december nog niet ondertekend had, hoewel men achteraf wel gissen kan, welke redenen hij daarvoor had.¹⁸⁾ De onwillige kardinaal heeft ook later het verslag niet mede ondertekend. Het werd echter toch reeds op 5 oktober aan de paus ter hand gesteld, samen met een betoog van Sonnius, waarin hij voor Filips vroeg om het recht tot benoeming der bisschoppen. Daarna zouden de leden der commissie hun goedkeuring aan de plannen geven tijdens een persoonlijk onderhoud met de paus, waarna de definitieve beslissing genomen zou worden. Echter... de paus werd ziek en hoewel hij reeds de volgende dag aan Sonnius bericht zond, dat zijn zaak zo spoedig mogelijk zou worden afgedaan, zou het nog tot mei 1559 duren voor de kwesties geregeld zouden worden.

Deze vertraging moet Sonnius zeer hebben ontsteld. Terwijl vooral de bisdommen Terwaan en Kamerijk, waarvan het eerste reeds vijf jaar geen bisschop bezat, in grote nood verkeerden, lekten de plannen van Filips uit en kwamen er reeds afgevaardigden van het kamerijkse kapittel om de verdeling van hun bisdom te kunnen voorkomen. Echter liet de paus zich niet uit het veld slaan en het verzet maakte op hem niet de minste indruk. „Zelfs indien het hele kapittel van Kamerijk hier komt, zal ik daarom niet nalaten te doen wat ik besloten heb en wat ik voor de kerk Gods in de Nederlanden voor nuttig beschouw” kondigde hij aan.

Aan hem zou het dus niet liggen, maar wel aan enige familieleden van hem, de Caraffa's, van wie Carlo n.b. door hem tot kardinaal benoemd was. Toen de paus dan ook het gevaar zag, dat deze sluwe heren veroorzaakten, beval hij, dat zij, met hun verdere verwanten uit Rome moesten verdwijnen. En met dat zij geliquideerd werden, kon Sonnius er verzekerd van zijn, dat hij nog wel een poosje in Rome zou moeten blijven. Want de paus vertrouwde ook het werk van zijn neef Carlo Caraffa niet, met name niet de rapporten, die hij had uitgebracht over zijn eerste te Brussel gevoerde besprekingen over de reorganisatie der bisdommen in de Nederlanden. Daarom was hij van plan opnieuw iemand naar Brussel te zenden om ter plaatse de voorgestelde bisschopssteden te bezoeken en zich te vergewissen van de inkomsten van elk bisdom. Sonnius wist dit echter te voorkomen, maar verder gebeurde er niets. Alles wees erop, dat de paus nog andere motieven had Filips niet direct zijn zin te geven. Het zou ons te ver voeren ook deze alle te onderzoeken. Het lijkt ons beter te wijzen op de 10e mei 1559, waarop de paus eindelijk bekend maakt, dat hij de zaak der nederlandse bisdommen in het eerstvolgend consistorie zal regelen. En reeds twee dagen later wordt deze vergadering gehou-

¹⁸⁾ Dierickx t.a.p. 48, 54 e.v.

den, waarin Paulus IV de oprichting van veertien nieuwe bisdommen in de Nederlanden afkondigt.

De missie van Sonnius is hiermede ten einde, hoewel nog lange tijd nodig was voor de definitieve redactie van de bul *Super Universas*. Op 2 augustus verliet Sonnius de Heilige Stad om op de 19e weer in de Nederlanden te arriveren. Filips had zijn zin gekregen. Hij kon er onder enig voorbehoud zeker van zijn, dat voortaan hij de bisschoppen zou benoemen en dat hij geen last meer zou hebben van buitenlandse inmenging in zaken, die de Nederlanden betroffen.

Inhoud van de bul.

Wie de bul nauwkeurig leest, kan zich tevens een goede indruk vormen, hoe het met de zestiende eeuwse kerk gesteld was. De paus maakt er geen geheim van, dat hij nieuwe bisschoppen zal gaan aanstellen „dewelke de hun toebetrouwde schaapen zoo wel door hun voorbeeld als door hunne woorden mogen stichten: en dewelke door een goed getal van vrome en geleerde mannen ondersteund, en door den dienst van bequaame bedienaaren geholpen zijnde, dezelve schaapen tegen de listen en lagen der woedende wolven mogen beschermen en bewaaren.”¹⁹⁾

Even verder een passage, die voor ons doel van belang is: „Van de kerk en het bisdom van *Utrecht* hebben wy dat gedeelte van 't zelve utrechtische bisdom afgetrokken, 't welk gelegen is in het graafschap van Vlaanderen; en daar by de eilanden van Zeeland; en gansch Waterland; en dat gedeelte van 't zoo genoemde vaste land van Holland, 't welke zich tot de stad Leiden toe, Leiden daar onder niet begreepen, en tot de stad Amsterdam toe, Amsterdam daar onder begreepen, uytstrekt: en dan noch de eilanden Vlieland, Tessel en Wieringen; en gansch Over-yssel, en Groningen, en Vriesland, met een groot gedeelte van 't hartogdom van Gelderland, 't welke Neder-Gelderland genoemd word, tot de stedekens Harderwijk en 's-Herenberge toe, dezelve daar onder begreepen: en daar-en-boven de plaatzen die zy over de revier de Waal heeft leggen, en die tot het hartogdom Gelderland behooren; en voorts het groote Water van Dordrecht, naar Brabant toe gelegen.”

Uitvoerig wordt in de bul gehandeld over de dotatie der nieuwe bisschoppen. Vanzelfsprekend was dit een van de moeilijkste onderdelen der besprekingen geweest en zo is het te verstaan, dat de Paus in zijn decreet slechts een voorlopige oplossing aan de hand deed. Het incorporeren van vermogende abdijen, zo zegt Rogier,²⁰⁾ was een bedenkelijke zaak, die indruiste tegen de algemene beginselen van de heilige stoel en die felle oppositie deed voorzien. Men zag in Rome echter ook geen andere mogelijkheid om de nieuwe kerkelijke leiders van inkomsten te voorzien en keurde daarom goed, dat de bisschoppen abt van een of ander rijk klooster zouden worden. Als zodanig zou-

¹⁹⁾ Zie noot 9.

²⁰⁾ t.a.p. 217.

den deze tevens zitting hebben in de gewestelijke staten, zodat Filips van deze zijde — indien hij maar de juiste benoemingen deed — geen gevaar te duchten had, ja zelfs op medewerking zou kunnen rekenen.

Wat betreft de kerkprovincie Utrecht, kan worden verwezen naar de bul *Ex injuncto* van 11 maart 1561, waarin een uitvoerige omschrijving van het aartsbisdom te vinden is.²¹⁾ Daags tevoren werd Frederik baron Schenck van Toutenburg tot aartsbisschop benoemd. Op 28 mei daaraanvolgende ontving hij zijn aanstelling. Van hem werd verlangd onder ede zijn verantwoordelijkheden te bevestigen. Zo verklaarde hij, „Frederik, aartsbisschop van Utrecht”, dat hij „voortaan van dit uur af getrouw en gehoorzaam (zal) zijn aan S. Pieter, aan de heilige Roomsche Kerke, aan onzen Heer Mijnheer den Roomschen Paus Pius IV (Paulus IV was op 18 augustus 1558 overleden AG.), en aan deszelfs nazaaten dewelke op een regelmatige wijze tot het Pausdom zullen koomen.” Het is bekend, dat Schenck van Toutenburg niet zonder talenten geweest is, maar ook, dat Filips hem beter niet tot aartsbisschop had kunnen benoemen, omdat er wel het een en ander op hem aan te merken viel. Betreurenswaardig zijn ook andere benoemingen, maar deze vallen buiten het bestek van dit artikel.²²⁾

Verzet tegen de nieuwe maatregelen.

De zaak van de bisdommen wekte een ontzaglijke beroering, „veel erger nog dan die van de spaanse troepen.”²³⁾ En het kwam bovendien van alle kanten. Niet alleen waren de „hoge dignitarissen van het oude bisdom” ontstemd, maar ook de seculiere en reguliere geestelijken voelden zich bedreigd nu zij wisten, dat Filips zou trachten het toezicht op hun doen en laten te verscherpen en alles in het werk zou stellen om alle kerkelijke functionarissen, belangrijk of niet, aan zijn wereldlijk gezag en aan dat van zijn ambtenaren te onderwerpen.²⁴⁾

Alle standen, zowel de adel en de geestelijkheid, als de steden „maakten een luid geschrei over hun geschonden rechten”. Abten en vliesridders verboederden en bijna met geweld moesten de bisschoppen in de meeste steden „worden ingevoerd.”²⁵⁾ Granvelle verwittigt de koning ervan, dat „de abten beginnen te intrigeeren” en dat de „kloosterlingen der abdijen welke thans vaceeren en ter dotatie aangewezen staan aan 't roeren” geslagen zijn.²⁶⁾

Van dit inwendige verzet schijnt Filips zich niet veel aangetrokken te hebben. Het moet hem echter toch wel enigermate verontrust heb-

21) Afdrukt in: *Historie ofte Beschrijving etc.* Leiden. 1719, blz. 27-48.

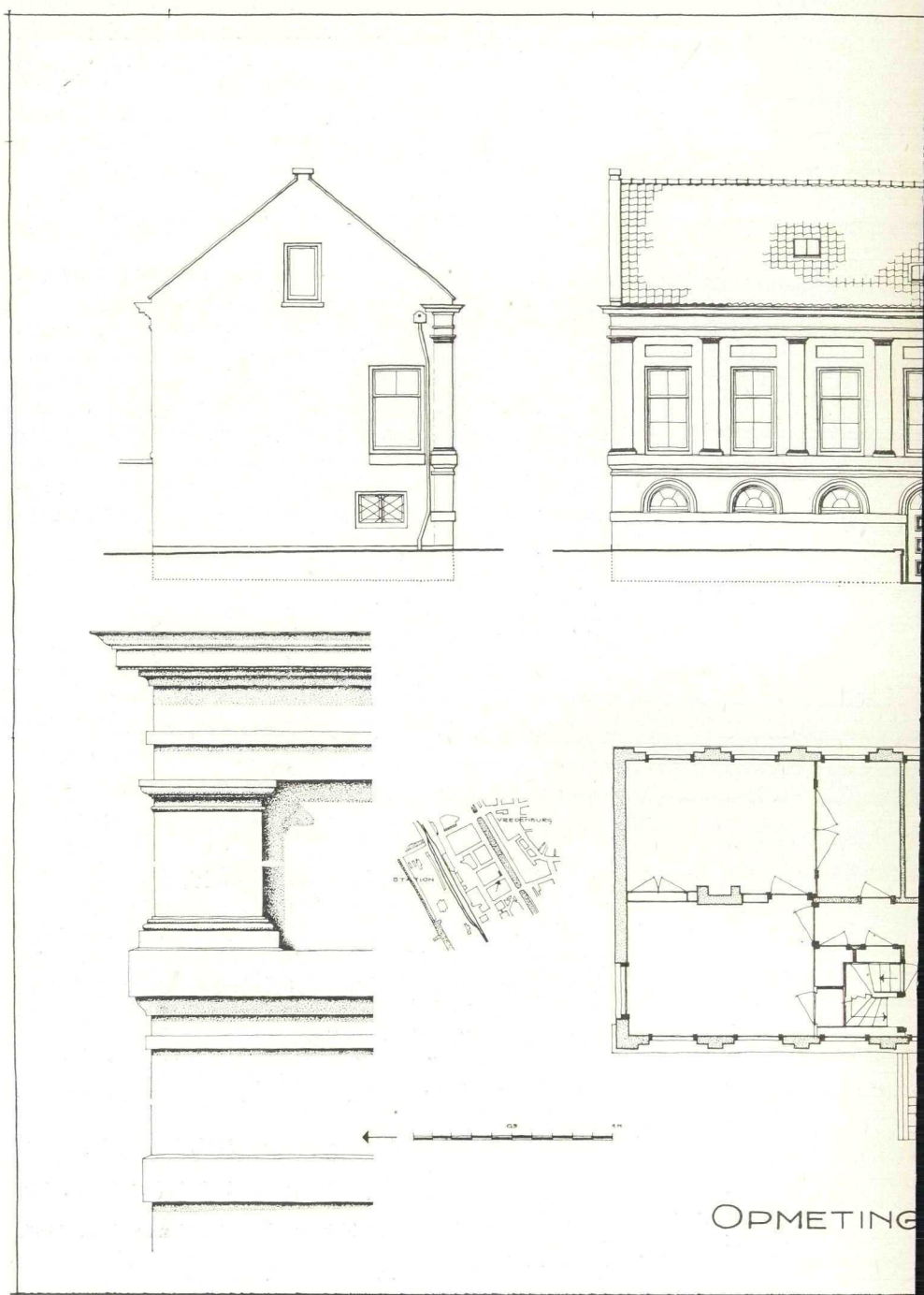
22) Zie hiervoor Rogier t.a.p. 236 e.v.

23) P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandsche stam*, deel I (tot 1609), blz. 425 e.v.

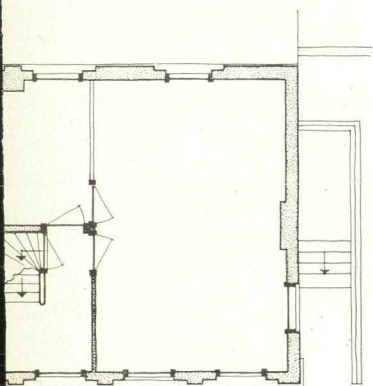
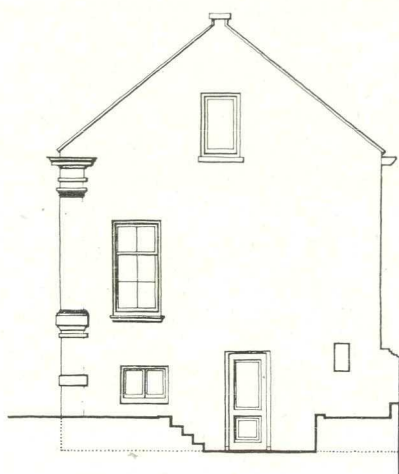
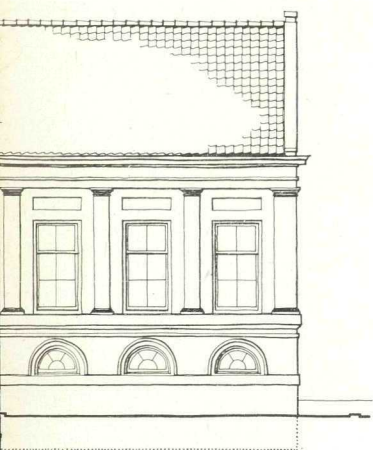
24) L. J. Rogier, *Beknopte Nederlandse Kerkgeschiedenis*, Amsterdam. 1945, blz. 37 e.v.

25) Geyl, t.a.p. 431. Dierickx t.a.p. 132 e.v.

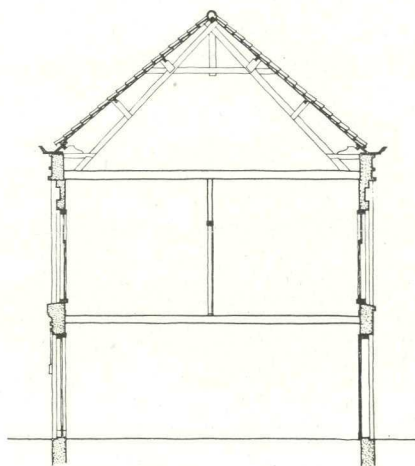
26) Erens, t.a.p. 62.

(Tekening behorende bij het artikel „Vondsten en Restauraties in Utrecht”)

HOOFDVERDIEPING

DOORSHED

WOONHUIS CATHARINESINGEL N° 49-50

ben toen hij bemerkte, dat door het onvoorwaardelijk afkondigen van de besluiten — die de kerk aan de staat onderwierpen en hem tot absoluut heerser in de Nederlanden maakten — de prins van Oranje, zijn tegenspeler, meende „dat de godsdienstkwestie niet langer ontweken kon worden” en dat zelfs enige rijke abdijen in de zuidelijke Nederlanden zich tot Oranje hadden gewend en bij hem bescherming van hun aangetaste belangen zochten, de zijde van de opstand kozen en „niet dan gedwongen zijn teruggekeerd tot de trouw aan Spanje.” Een van de redenen hiervan was, dat de circumscriptie-bullen, ook wel „bullae limitum” genoemd, zo lang op zich lieten wachten. Granvelle schrijft hierover, dat „Rome de bullen niet wilde afzenden tenzij vooraf twaalf duizend dukaten gegeven zijn, en de schatkist der Nederlanden was zoo uitgeput, dat daaruit zelfs geen koerier kon betaald worden. Men had aan den H. Stoel moeten verzoeken deze zaak kosteloos te behandelen, want het geldt hier het welzijn van de godsdienst en het steunen van het gezag des Pausen in de Nederlanden.”²⁷⁾ Zelfs in 1567 als Alva Margaretha van Parma opvolgt — hebben „noch de organisatie der nieuwe bisdommen noch de invoering der trentse decreten hier hun beslag gekregen.”²⁸⁾ Hoewel Rogier hier afbreekt en de trentse besluiten „een voortreffelijk apparaat tot regeneratie van de vervallen nederlandse kerk” noemt, Oranje dacht er anders over en komt in een voltallige zitting van de raad van state — op oudejaarsavond 1564 — verklaren: „De koning dwaalt als hij meent dat Nederland, temidden van landen waar godsdienstvrijheid bestaat, voortdurend de bloedige plakkatenvrdragen kan . . . Hoezeer ik aan het katholieke geloof gehecht ben, ik kan niet goedkeuren dat vorsten over het geweten van hun onderdanen willen heerschen en hun de vrijheid van geloof en godsdienst ontnemen.”²⁹⁾ En dr. De Jong — de overleden Joannes kardinaal De Jong — vertelt in dit verband: „De oprichting der nieuwe bisdommen, die zulk een krachtig middel ter ware reformatie had moeten en kunnen worden, stuitte op bijna algemene tegenstand en heeft daarom den opstand tegen Spanje en de zegepraal van het protestantisme verhaast.” Hij acht zelfs het verzet van de brabantse bisdommen, die door de nieuwe maatregelen geïncorporeerd werden, ten dele niet ten onrechte. „Zij verloren niet alleen haar zelfstandigheid en een deel der inkomsten, maar het bestuur van een commenditairen bisschop-abt kon niet bevorderlijk zijn voor de kloosterlijke tucht, die juist hier en daar begon te herleven.”³⁰⁾

Zo was het eveneens in de utrechtse kerkprovincie. Ook daar ging het in hoofdzaak om het financiële gedeelte in de nieuwe maatregelen.

²⁷⁾ fr. Dalmatius van Heel, o.f.m., De Minderbroeder Johannes Knijff, bisschop van Groningen. In: Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, deel LVII, blz. 232.

²⁸⁾ Rogier t.a.p. 255.

²⁹⁾ Geyl t.a.p. 437.

³⁰⁾ J. de Jong, Handboek der kerkgeschiedenis. Utrecht/Nijmegen 1937. Deel III, blz. 103 e.v.

In 1562 en 1563 werd er door een afvaardiging van de vijf utrechtse kapittels met de regering te Brussel onderhandeld. Hierover kan men in de resolutieboeken van het domkapittel vele bijzonderheden lezen. Zo werden op 6 november 1562 „unanimiter nemine discrepante” (dus eenstemmig en zonder dat iemand anders dacht) namens het kapittel de Domdeken Johan van de Vecht, die reeds te Brussel was, en Lodewijk Schore afgevaardigd om bij de hertogin van Parma de beperking en begrenzing te bepleiten van het koninklijk bevel, dat op de pauselijke besluiten gevolgd was en waardoor zij in hun rechten waren aangetast. Maar ook hier verliep niet alles even vlot, want op 5 februari 1563 moesten de afgevaardigden nog vertrekken. Het staat vast, dat zij pas enkele dagen voor de twaalfde maart afreisden. Ongeveer vijf jaar later kwam eerst een definitieve regeling tot stand, die voor beide partijen aanvaardbaar was.

Betekenis in het algemeen.

Wij kunnen niet beoordelen of de nieuwe indeling der bisdommen in de Nederlanden een „wereldhistorische zin” heeft gehad.³¹⁾ Wel weten wij, dat de betekenis ervan zeer gewichtig was, omdat mede door de bul van 12 mei 1559 de richting van de zestiende eeuwse geschiedenis, zowel de kerkelijke als de vaderlandse, is beïnvloed.

Hoe men ook over de besluiten van Paulus IV denkt, een feit is toch wel, dat door die besluiten aan de voortgaande deformatie der kerk een einde kwam. De wijze waarop de indeling in practijk werd gebracht rechtvaardigde echter verzet, en dat is er dan ook volop geweest, zowel in als buiten de kerk van die dagen.

A. GRAAFHUIS

³¹⁾ Deze gedachte is van prof. Rogier als hij de dissertatie van Dierickx, die veelal leidraad voor dit artikel was, bespreekt in *Studia Catholica* XXVI, 1951, blz. 159 e.v.

ZONDAGSVIERING TE VEENENDAAL EN ELDERS IN DE ZEVENTIENDE EEUW

II

Zelfs in de 18e eeuw volgen nog placaten, ordonnanties en resoluties, die telkens weer gerenoveerd werden.

Wandelt men thans op de rustdag door de straten van Veenendaal of van andere uitgesproken gereformeerde plaatsen, dan wordt men als godsdienstig outsider getroffen door de strenge vierkante ingetogenheid. Als men hiervoor een verklaring in het verleden zoekt, is men geneigd dit met wijlen prof. dr. A. A. van Schelven toe te schrijven

ven aan invloed uit de Paltz ¹⁹⁾. Velen verlieten in de tweede helft van de 16de eeuw ons land uit economische noodzaak. De textielindustrie en de vrachtaart der Vlaamse, Zeeuwse en Hollandse steden maakten toen een ernstige crisis door, zodat alom werkloosheid ging heersen. (Rogier). De emigranten trokken naar Engeland, Noord-Duitsland, Oost-Friesland, de Paltz en de Rijnstreek tussen Keulen en Wezel. Later voegden anderen, bijvoorbeeld Hembryze en Datheen, zich bij hen om des geloofswille, de meest vurige en strijdbare calvinisten, die door de justitie gezocht werden. Toen Alva op het toneel verscheen, volgden er meer. Zo ontstonden vluchtelingenkerken of kerken-onder-het-kruis in Engeland, te Emden, Frankfort a. M. en te Frankenthal in de Paltz. In de zestiger jaren, oordeelt Van Schelven, was de hogeschool te Heidelberg de opleidingsschool voor de gereformeerden; in sterker mate zelfs nog dan Genève. Toen in 1576 de calvinistische keurvorst van de Paltz Frederik III stierf en opgevolgd werd door Leopold, een felle lutheraan, en het lutheranisme weder opleefde, werden de paltzische gereformeerden gedwongen elders een toevlucht te zoeken en is menigeen der emigranten – dienaars des Woords naar het vaderland teruggekeerd. Onder hen bevond zich Theodorus Siliginus, Veenendaals eerste predikant ²⁰⁾.

Categorisch schrijft Van Schelven: „Zoowel langs directen weg, als indirect via de andere groepen van vluchtelingenkerken, heeft Nederland kerkelijk zóóveel uit deze streken ontvangen, dat het moeilijk dankbaar genoeg kan zijn. Bijna geheel onze schoone liturgie kwam vandaar tot ons. Evenzoo onze onvolprezen Heidelbergse Catechismus en een psalmberijming, die, hoeveel gebreken ze ook had, aan den anderen kant toch ook zooveel deugden vertoonde, dat ze eeuwen lang in onze Kerken met stichting is gebruikt kunnen worden. Het grootste deel van de leer- en dienstboeken, op welker bezit we thans nog trots zijn, hebben we dus uit dat centrum ontvangen. En bovendien hebben we er ook menigen dienaar des Woords, menigen theoloog uit gekregen, wiens arbeid ons vaderland tot grootten zegen is geweest; *menigen man zelfs, die stempel en richting heeft gegeven aan hetgeen op kerkelijk gebied zich in het eind der 16de – en het begin der 17de eeuw heeft afgespeeld.* (curs. van mij. Ph.) – „Zelfs in het uitwendige van den eeredienst ten onzent is de invloed van de Paltz merkbaar”.

Is het te gewaagd, de strenge zondagsopvatting te Veenendaal en elders, aan paltzische invloeden toe te schrijven? Invloeden die ook het katholieke volksdeel niet onberoerd hebben gelaten. Niet onaardig zei onlangs prof. dr. L. J. Rogier, dat de katholieke Nederlanders „vergroenvanprinstererd” zijn ²¹⁾.

D. PHILIPS

¹⁹⁾ De Nederduitse Vluchtelingenkerken der XVIe eeuw in Engeland en Duitschland in hunne beteekenis voor de Reformatie in de Nederlanden, 1909 Hoofdstuk VI Frankfort en de Paltz.

²⁰⁾ Zie Maandblad Oud-Utrecht, juli 1956.

²¹⁾ Het verschijnsel der culturele inertie bij de Nederlandse katholieken, rede Landdag St. Adelbert-Vereniging 28 sept. 1958, 1958, bldz. 21.

FREDERIK EN ELISABETH VAN DE PALTS IN RHENEN

De 14e april van het jaar 1629 kregen de staten van Utrecht een verzoek te behandelen dat hun eerst mondeling werd overgebracht door Godard van Reede, heer van Amerongen. Hij trad op namens Frederik V van de Palts, de verdreven koning van Bohemen, die na één jaar koningschap zijn land had moeten ontvluchten en nu in de Nederlanden betere tijden afwachtte. Met zijn oom Maurits en Frederik Hendrik zocht hij nu en dan soelaas in een jachtpartij in de omgeving van Rhenen. De prinsen van Oranje plachten bij die gelegenheden te logeren in het oude rhenense, aan St. Agnes gewijde nonnenklooster, dat, in de schaduw van de Cunerakerk, gedurende een paar eeuwen vrome vrouwen onderdak verschaft had.¹⁾

Sinds de hervorming deelde het convent het lot van alle kloosters in het Sticht: de staten hadden het beheer overgenomen, er werden prebendes uitbetaald aan adellijke jonkvrouwen en dochters van magistraatspersonen, terwijl de echte kloosterzusters langzaam uitstierven. In 1629 woonden er nog een paar als levende herinnering aan een voorbije tijd in het bouwvallig geworden klooster, waar ook de vertegenwoordiger van de nieuwe geestesrichting, de predikant, zijn woning had. En dan bleef er nog genoeg ruimte over om de stadhouder te herbergen na een vermoeiende jacht op de Heimenberg.

En nu komt, in 1629, het verzoek van de Winterkoning ter tafel. Hij wil het convent kopen, want hij heeft het plan opgevat hier een paleis te bouwen om er zo nu en dan „verandering van lucht” te zoeken, „vooral in tijden dat de pest heerst”. De staten zijn niet bepaald enthousiast, ze bieden Z.M. het vrije gebruik van het klooster aan, maar na veel onderhandelen geven ze tenslotte aan Frederiks wensen toe en offren hem het hele complex, gratis. Alleen als hij het paleis zou willen verkopen, moet er f 10.000,— betaald worden. Het klooster wordt afgebroken en aan de voet van de toren bouwt de haagse architect Barthold van Bassen het „Koningshuis”²⁾. Het wordt gedeeltelijk gestoffeerd door de staten, er hangen schilderijen van Moreelse en Savigny.

Frederik zelf beleeft niet veel plezier van zijn nieuwe aanwinst. In 1632 voegt hij zich bij Gustaaf Adolfs zegevierend leger en sterft een paar weken na het sneuvelen van de tweede koning. Zijn vrouw blijft achter met tien kinderen.

Zij is van ander maaksel dan de niet zeer begaafde zwakke Frederik. Een engelse prinses — Elisabeth Stuart — mooi en hartveroverend als haar grootmoeder Mary Stuart. Gewoonlijk is ze bedolven onder de schulden, telkens moeten de staten bijspringen, haar zoons verschaffen haar (op één, Robert, na) niet veel vreugde, haar begaafde

¹⁾ Dr. W. van Iterson „Het Rhenense Agnietenconvent en zijn onderaardse gangen” in Jaarboek van Oud-Utrecht, 1952.

²⁾ Dr. H. E. van Gelder „Iets over Barthold van Bassen ook als bouwmeester van het Koningshuis te Rhenen”, Bull. Ned. Oudh. Bond 1911.

dochters verlaten haar... ze blijft moedig, vrolijk zelfs, ontembaar. Na de engelse restauratie van 1660 kan ze eindelijk naar haar vaderland terugkeren, maar sterft al in 1662.

Voor al in de eerste tijd na 1632 brengt ze de zomers dikwijls in Rhenen door. Later correspondeert ze o.a. met de rhenense magistraat over de slotbewaarder, de „kastelein”, die ze, nogal temperamentvol, van diefstal en verwaarlozing beschuldigt en voor wie de regeerders van Rhenen vergeefs pleiten.³⁾ Ook moet de magistraat eens proberen te verhinderen dat haar crediteuren beslag leggen op de inboedel van het paleis.

Aan deze periode in de historie van het oude Rhenen is de tentoonstelling gewijd, die van heden tot oktober in het Streekmuseum te Rhenen wordt gehouden. Heel wat stukken op Frederik en Elisabeth betrekking hebbende zullen geëxposeerd worden in het museum dat, dank zij de jarenlange toewijding van de conservator, de heer Buré, toch al alleszins een bezoek waard is. O.a. zal er een portret van Elisabeth van Gerard Honthorst te bewonderen zijn uit het bezit van H. M. de Koningin uit Huis ten Bosch en het huwelijkscontract van Frederiks ouders (Frederik IV en Louise Juliana van Oranje) uit het Koninklijk Huisarchief. De samenstellers hopen op veel belangstelling van de zijde van Oud-Utrecht.

ALEID VAN DE BUNT

³⁾ Brief van Elisabeth aan de magistraat van Rhenen in antwoord op hun schrijven van (gemeente archief Rhenen).

VONDSTEN EN RESTAURATIES IN UTRECHT

(Zie tekening pag. 46-47)

Catharijnesingel 49/50. Temidden van de overwegend laat 19de eeuwse en 20ste eeuwse bebouwing langs de Catharijnesingel staat — op dit ogenblik — nog één huis, dat kennelijk uit een iets vroegere periode dateert.

Het huis Catharijnesingel 49/50 is met zijn zeven traveeën brede voor-gevel, geleed door een dorische pilasterorde, een uitstekend voorbeeld van vroeg 19de eeuwse architectuur.

Het is niet mogelijk gebleken, het huis precies te dateren. Op de stadsplattegrond van 1838¹⁾ komt het nog niet voor, op een van ca 1845²⁾ wel, we kunnen het bouwjaar dus op ca 1840 stellen.

¹⁾ Kaart van N. van der Monde, 1838, (gem. archief Utrecht).

²⁾ Bijwerking van onder ¹⁾ genoemde kaart door W. C. J. Bollaen, ca 1845 (gem. archief Utrecht).

Smeedijzeren deur in het voormalige Duitse huis (nu militair hospitaal) aan de Springweg te Utrecht. Zie Maandblad Oud-Utrecht maart 1959.

In verband met een te maken kantoorgebouw zal het huis zeer binnenkort worden gesloopt. Dit feit vormde de aanleiding tot het maken van een opmeting, omdat het voor de kennis van de vroeg 19de eeuwse architectuur — waarvan het onderzoek zich nog in een beginstadium bevindt en waarvan juist Utrecht enkele der meest typerende voorbeelden in Nederland bezit — van belang is een blijvende documentatie van dit goed geproportioneerde gebouwtje te bezitten.

Waarschijnlijk lag de Catharijnesingel, toen het huis gebouwd werd, iets lager dan nu het geval is. Men moet namelijk enige treden omlaag om de voor- en de zijmuur te bereiken. Iets beneden straatniveau moet de begane grond-verdieping echter altijd gelegen hebben, daar zich tegen de noorderzijgevel een uitgebouwd keldertje bevindt, waarvan de bovenzijde ca 30 cm boven vloerniveau ligt.

De hoekpilasters van de voorgevel zijn iets breder dan de overige, ze zijn omgezet in de zijgevels, waarin echter alleen de profileringen en niet de pilasters zelf naar voren springen ten opzichte van het muurvlak.

De achtergevel is minder gedetailleerd dan de voorgevel; er is een bescheiden kroonlijst, maar geen pilaster-orde. Wel treft men er de verdiepte velden boven de vensters aan, die regelmatig over de breedte verdeeld zijn, in tegenstelling met de reeks vensters zelf, waarin zich — zoals uit bijgaande plattegrond blijkt — een onregelmatigheid voordoet.

De benedenverdieping heeft rechthoekige vensters met een 18de eeuws aandoende roedenverdeling.

In het vrij eenvoudige interieur vallen op de hoofdverdieping vooral de tot in het plint doorgevoerde omtimmeringen van de vensters op. Op de zolder zijn nog verschillende bedsteden te herkennen.

Lange Smeestraat 61. Op initiatief van de eigenaar werd de voorgevel van het huis Lange Smeestraat 61 ontleisterd; het in 17de eeuwse baksteen opgetrokken metselwerk werd schoongemaakt en gevoegd. Op de begane grondverdieping kwamen twee met zandsteenblokken gelede bogen, waarin aardige vullingen in sierverband, te voorschijn, die duidelijke aanwijzingen geven voor de vroegere indeling van de onderpui. Een en ander vormt een eenvoudige maar aantrekkelijke verbetering van het straatbeeld ter plaatse.

Drift 19. Bij een inwendige verbouwing en vergroting aan de tuinzijde, onder leiding van ir. P. H. Dingemans, van het gebouw van de U.V.S.V. is een restauratie van de 18de eeuwse entree-hal opgenomen. In deze hal hebben zich 18de eeuwse plafondschilderingen bevonden, welke op de zolder van het gebouw nog aanwezig bleken te zijn. De stukken, waarop mythologische voorstellingen afgebeeld zijn, verkeerden in zeer slechte staat. Het middenpaneel bleek niet meer gerestaureerd te kunnen worden, de vier hoekstukken echter zullen door bemiddeling van het Utrechts Monumentenfonds door de kunstschilder W. van Leusden te Maarssen worden hersteld.

Kromme Nieuwe Gracht. Met de restauratie van de werfmuur bij het perceel Kromme Nieuwe Gracht 12 is een aanvang gemaakt.

Oude Gracht. Een reeks van kelders aan de Oude Gracht achter het postkantoor wordt verbouwd tot een eethuisje. De overwelfde ruimten zijn door middel van doorgangen met elkaar verbonden, terwijl de deuren in de gevels vervangen worden door glasdeuren met een roedenverdeling. Tijdens de werkzaamheden bleek, dat het gewelf van kelder nr. 12 uit baksteen van zeer groot formaat bestond, nl. 33 x 16 x 8 cm, 5 lagen metselwerk per 42 cm. In de overige kelders variëren de formaten van ca 24 cm tot 30 cm lengte. De achterwanden van de kelders geven de plaats aan van de vroegere rooilijn langs dit grachtgedeelte.

Ir. C. L. Temminck Groll

KLEINE MEDEDELINGEN

BLAUWKOUS

Onder de titel „Blauwkous” wordt van 15 april tot 16 mei een tentoonstelling over vrouwenstudie aan nederlandse universiteiten en hogescholen gehouden, en wel in het Utrechts Universiteitsmuseum.

Waarom deze tentoonstelling? Er is toch wel meer aandacht besteed aan vrouwenstudie? Zeker, maar bijna altijd in verband met de vrouwenbeweging in het algemeen. Daar echter de vrouwenstudie ook een facet is van het universitaire leven, leek het lustrum der U.V.S.V. ons een goede gelegenheid om er eens in universitair milieu de aandacht op te vestigen. De tentoonstelling is grotendeels een afspiegeling van het voortreffelijke boekje: *Zeventig jaar vrouwenstudie in Nederland*, geschreven in 1949 door dr. M. C. van der Kolf (uitg. W. L. & J. Brusse N.V., Rotterdam). Daar in dat werk vooral de vrouwen, die haar studie voltooid hebben behandeld zijn, is hier nu iets meer aandacht geschonken aan alle studerende meisjes, omdat zowel de universiteit als de gezelligheidsverenigingen daar ook mee te maken hebben. De opzet is nu zo, dat de volgende inrichting gevonden is:

- I. een kleine kamer, gewijd aan *A. M. Schurman*, nederlandse eerste vrouw, die colleges gevolgd heeft en wel te Utrecht, waar ze een ijverige volgeling van G. Voetius was (ca. 1636).
- II. een zaal, waarin men vindt weergegeven:
 - a. de *totale aantallen volledig ingeschreven meisjesstudenten* in de diverse vakken of vakgroepen voor de verschillende jaren en wel op één bord b.v. de vrouwelijke theologische studenten aan de verschillende universiteiten in de loop der jaren, benevens het aantal gepromoveerden in dat vak per jaar en per universiteit; van de eerste gepromoveerde het proefschrift en, zoveel mogelijk, portret (het geheel is uitgevoerd in de faculteitskleuren).Zo zijn er in totaal twaalf borden.

- b. één totaal overzicht, waarin men om de tien jaren ziet hoeveel meisjes in elk der twaalf groepen studeren, zowel in aantal als procentueel, zodat men daaruit een eventuele verschuiving der belangstelling kan volgen.
 - c. in chronologische volgorde de vrouwelijke *docenten* bij het hoger onderwijs en wel alleen de hoogleraren en lectoren. Van elk harer de naam, vermelding der dienstjaren, intrede resp. openbare les en zo mogelijk portret. Van de overleden en afgetreden functionaressen ook iets uit haar werk.
 - d. nederlandse vrouwen, die, aan een nederlandse universiteit, een *ere-doctoraat* verkregen hebben.
 - e. iets over academisch gevormde vrouwen, die uitzonderlijke posities bekleden.
 - f. een greep uit *karacteristieke uitspraken* vóór of tegen vrouwenstudie.
- III. een kamer, waar men gegevens vindt over *meisjesstudenten als lid der diverse gezelligheidsverenigingen*. In het midden een schijf, waarop in poppetjes aangegeven staat het aantal leden van de oprichting af tot 1958 (om de tien jaar) van de diverse verenigingen, zowel van de B.V.S.V. als van Unitates, Kath. Studenten Verenigingen en afdelingen van S.S.R., voor zover deze gegevens te verkrijgen waren. Langs de wanden van elk der studentenverenigingen enkele foto's, zowel uit het verleden als de tegenwoordige tijd.

VANWAAR DE NAAM „BAARN“?

In het, kort geleden, in de „Aula bibliotheek“ — uitgave van „Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen“ verschenen „Etymologisch woordenboek“ van dr. J. de Vries, wordt op bldz. 33 gelezen:

BAARN mogelijk hetzelfde als borne, bron te verklaren uit de nabijheid van de Eem.

Het wil ons voorkomen, dat dit wel heel eenvoudig is, maar de Eem, eertijds de Amer was een uitmonding van vele beekjes, die bij de „voorde“ van de Amer samenvloeiden, en vandaar als een éénheid de weg naar 't Almere zocht en vond. Dat van deze stroom een arm als bron de oorsprong van Baarn zou zijn, lijkt wel heel onwaarschijnlijk.

Meer gevoelen we voor de verklaring, die in 1860, jhr. J. J. de Geer van Oudegein gaf in „Bijdragen tot de geschiedenis en oudheden der provincie Utrecht“, waar hij — naar we menen niet weersproken — de mening te kennen gaf, dat de naam Baarn: „misschien afgeleid (was) van het angelsaksische BAERO, heilig bosch“.

Deze dunk komt ons dichter bij de waarheid als we weten, dat ter weerszijden van de Eem vier bossen waren, en de bewoners dezer streken daar hun goden vereerden.

Baarn.

J. K. VAN LOON